

УДК 336.717.1

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БЕЗГОТІВКОВИХ ПЛАТЕЖІВ В УКРАЇНІ

Князева О.А., Осеньчук Н.І.

Одеська національна академія зв'язку імені О.С. Попова

Досліджено основні тенденції та перспективи розвитку безготівкових платежів в Україні. Проаналізовано методи стимулювання безготівкових розрахунків в інших країнах та в Україні. Розкрито переваги та недоліки мобільного банкінгу в порівнянні з послугою, що надається у відділенні банку. Проведено SWOT-аналіз мобільного банкінгу. Встановлено основні перешкоди щодо розвитку мобільного банкінгу та запропоновано їх подальший розвиток на базі платформ мобільних технологій нових поколінь (мереж 4G и 5G). **Ключові слова:** безготівкові платежі, мобільний банкінг, платіжна система, платіжна карта, електронні платежі.

Постановка проблеми. Система безготівкових розрахунків відіграє важливу роль у розвитку національної економіки, а саме, сприяє зменшенню частки тіньового сектору економіки та стійкості грошового обігу, розвитку сучасних електронних технологій та підвищенню активності населення як учасника банківської системи країни тощо. При цьому важливість таких розрахунків проявляється також у насиченні банківської системи грошима, що відкривають додаткові можливості для кредитування, отримання значного прибутку

та підвищення прозорості та надійності всієї національної фінансової системи.

Виключно важливу роль у розвитку цих процесів відіграє НБУ, на який покладено низка функцій: регулювання діяльності та інтеграції роздрібних платіжних систем; створення умов, що сприяють підвищенню ефективності функціонування системи безготівкових розрахунків; сприяння розширенню платіжної інфраструктури; розробка програми та постанов для модернізації та розвитку безготівкових розрахунків; сприяння збільшенню частки безготівкових пла-

тежів у загальній кількості споживчих платежів тощо. Постанова правління НБУ щодо встановлення граничної суми розрахунків готівкою має сприяти зростанню безготівкових розрахунків в Україні та формує передумови зростання обсягів безготівкових розрахунків, в тому числі із застосуванням новітніх банківських та інформаційних технологій. У комплексній програмі розвитку фінансового сектора України до 2020 року передбачено, що частка безготівкових розрахунків до 2020-го року зросте до 55%. Важливість розвитку безготівкових платежів для подальшого розвитку фінансового ринку й обумовлює актуальність дослідження питань, пов'язаних із визначенням основних тенденцій та першорядних перспектив розвитку безготівкових платежів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науковій літературі найбільш активно питання світових тенденцій розвитку безготівкових платежів досліджували С.В. Міщенко, Р.Е. Товмасян, А.М. Герасимович, А.А. Мещеряков, А.В. Дубілет та інші. Ці вчені сформулювали теоретичні основи та прикладний інструментарій проведення безготівкових розрахунків.

Так, на думку С.В. Міщенко, «безготівкові розрахунки є менш витратними і краще пристосовані до автоматизації операційних процедур, ніж платежі готівкою. Це особливо важливо в сфері роздрібних операцій, де великі витрати банків на розрахунково-касове обслуговування дрібних клієнтів» [6, с. 57].

А.М. Герасимович зазначає, що український картковий ринок стрімко розширюється за рахунок нових власників карток, емітентів, а крім того точок обслуговування, проте проблема у визначенні пріоритетів карток різного класу, які мають властивості, найбільш задовольняти споживачів України [1, с. 253].

А.В. Дубілет як одну з основних тенденцій розвитку безготівкових розрахунків виділяє «Мобільний банкінг» та «Інтернет-банкінг» [4, с. 12].

Виділення раніш невіршених частин загальної проблеми. В той же час не повністю вирішеними залишається низка питань формування та розвитку механізмів безготівкових роздрібних платежів. Це стосується перспектив розвитку безготівкових платежів за допомогою мобільного банкінгу та впливу безготівкових розрахунків.

Мета статті полягає у визначенні тенденцій та перспектив розвитку безготівкових платежів в Україні на підставі вивчення основних світових тенденцій та вітчизняних особливостей.

Виклад основного матеріалу. Побудова національної платіжної системи є важливим завданням центрального банку будь-якої країни. В Україні з 01.07.12 функціонує загальнодержавна система електронних платежів, яка створена НБУ. Дослідження провідних вчених свідчать, що динамічний розвиток платіжних систем, формування нових механізмів функціонування платіжної інфраструктури, поява нових видів платіжних інструментів та форм розрахунків, що відбуваються останнім часом, істотно впливають на всі сфери суспільного життя [2].

Статистичні дані свідчать, що збільшення частки електронних засобів оплати (таких як кредитні, дебетові та передплачені картки) в грошовому обороті країни, сприяло збільшенню

ВВП України на 460 млн. доларів США в період з 2011 по 2015 рр. Такий висновок міститься в дослідженні, проведеному для Visa незалежним аналітичним агентством Moody's Analytics [8]. Це дослідження охоплює 70 країн світу (включно з Україною), на частку яких припадає майже 95% світового ВВП. За оцінками експертів, в світовому масштабі розвиток безготівкових платежів додав 296 млрд. дол. США до обсягу ВВП країн, які взяли участь в дослідженні, та сприяв створенню в середньому 2,6 млн. нових робочих місць щорічно.

Реальні витрати споживачів в період з 2011 по 2015 рр. виросли в середньому на 2,3% серед них 0,01% припадає на зростання рівня поширення платіжних карток. Відповідно до цього, впровадження електронних платежів призвело до збільшення споживання на 0,4%. Найбільший ефект спостерігався в країнах, що розвиваються, де темпи зростання рівня споживчих витрат в середньому вище.

Найбільший приріст ВВП був помічений в країнах, в яких за досліджуваний період було зафіксовано найбільше зростання рівня використання платіжних карток. Таким чином, лідерами виявилися Угорщина (0,25%), Об'єднані Арабські Емірати (0,23%), Чилі (0,23%), Ірландія (0,2%), Польща (0,19%) та Австралія (0,19%). Незалежно від економічних показників в конкретній країні, рівень використання платіжних карт підвищився в більшості країн.

В середньому майже 2,6 млн. нових робочих місць в 70 країнах створювалося щорічно в період з 2011 по 2015 рр. в наслідок зростання рівня використання карт. У лідерах за цими показниками виявилися Китай (427 тис. нових робочих місць) та Індія (336 тис. нових робочих місць). Як в країнах, що розвиваються, так і в розвинених країнах зріс рівень споживчих витрат внаслідок збільшення використання платіжних карток. Підвищення використання платіжних карт за період з 2011 по 2015 рр. призвело до збільшення споживчих витрат на 0,2% в країнах, що розвиваються та на 0,14% в розвинених країнах. Відповідні показники зростання ВВП склали 0,11% для країн, що розвиваються та 0,08% для розвинених країн.

Зростання рівня поширення електронних платежів сприяло зростанню ВВП України на 0,07% (чи на 460 млн. доларів США) та створенню 13520 нових робочих місць.

Таким чином, отримані результати приводять до висновку про те, що незалежно від рівня проникнення платіжних карток, всі країни можуть підвищити рівень споживчих витрат, стимулюючи застосування електронних платежів. При цьому була встановлена певна залежність: зростання використання електронних платежів на 1% може стимулювати збільшення споживчих витрат в середньому на 104 млрд. доларів на рік. Якщо допустити, що фактори росту в майбутньому не зміняться, то використання платіжних карт посприяє збільшенню ВВП в середньому на 0,04% на рік [8].

Втім, ця залежність може функціонувати в умовах певної урегульованості фінансового ринку. Для цього країни повинні формувати та реалізовувати державну політику, спрямовану

на впровадження адекватних заходів щодо регулювання обсягів розрахунку готівкою. Проведемо дослідження світового досвіду щодо обмежень розрахунків готівкою в країнах світу (табл. 1) [7].

Таблиця 1

**Світовий досвід
обмеження розрахунків готівкою**

Країна	Гранична сума розрахунків
Франція	1 тис. євро
Португалія	1 тис. євро
Словаччина	5 тис. євро для юр. осіб, 15 тис. євро для фіз. осіб
Чехія	≈ 14 тис. євро
Бельгія	3 тис. євро
Іспанія	2,5 тис. євро
Італія	1 тис. євро
Болгарія	15 тис. болг. левів; 10 тис. болг. левів при купівлі нерухомості
Греція	1,5 тис. євро

Джерело [6, 7, 8]

Дані табл. 1 свідчать, що у більшості країн світу існують доволі жорсткі обмеження на розрахунки готівкою. Ці обмеження мають певні переваги:

- дозволяють збільшити безготівкові розрахунки, які є більш контрольованими державою та більш зручні для банків;
- сприяють залученню (чи не виведенню) коштів в банківську систему;
- виступають джерелом для кредитування економіки;
- визначенні суми не обмежують громадян у повсякденних покупках;
- формують передумови для скорочення обсягів тіньової економіки, легалізації доходів, боротьби з корупцією, збільшення прозорості фінансових потоків тощо.

Досліджуючи методи, до яких удаються країни в ході стимулювання безготівкових розрахунків, встановлено, що, наприклад, в Індії поштовою до розвитку безготівкових платежів було кардинальне зниження вартості POS-терміналів. У Китаї всі бюджетні організації, підприємства середнього і великого бізнесу здійснюють виплати заробітної плати працівникам в рамках так званих «зарплатних проектів» з використанням платіжних карт національної карткової системи «UnionPay». У Мексиці центральний банк наділений повноваженнями з регулювання значень міжбанківських комісійних на ринку, що дає можливість застосовувати цей інструмент для зниження вартості електронних платежів, а також в цій країні проводяться значні роз'яснювальні роботи, які роблять акцент на зручність розрахунків в безготівковій формі. У Бельгії є законодавчі акти, що обмежують використання готівки. У Фінляндії стимулом для здійснення безготівкових платежів було, зокрема, надання знижок при купівлі палива на АЗС в разі, якщо покупець розраховувався платіжною карткою [1].

Одним з новітніх напрямків розвитку безготівкових є розвиток мобільного банкінгу («Мобільний банкінг» та «Інтернет-банкінг»), що дозволяє управляти власним рахунком дистанційно за допомогою мобільного пристрою. Мо-

більний банкінг є сучасним форматом існування банку. Зручність та простота використання в сукупності з широким розповсюдженням сучасних гаджетів робить мобільний банкінг відмінним інструментом для розвитку банківського бізнесу за межами відділення. Ураховуючи, що на початок 2017 р. існує понад 56,6 млн. активних сім-карток мобільної телефонії (це 133 одиниці на 100 жителів) та 16,7 млн. користувачів Інтернет по стаціонарних лініях (39 точки доступу на 100 жителів) [5], розвиток мобільного банкінгу є першорядним напрямом розвитку безготівкових платежів.

Для визначення перспектив розвитку безготівкових розрахунків на базі платформ мобільного банкінгу проведемо його SWOT-аналіз (табл. 2).

Таблиця 2

SWOT-аналіз мобільного банкінгу

Сильні сторони	Слабкі сторони
Полегшення та прискорення процесу здійснення платежів шляхом використання платником власного мобільного телефону. Відносна дешевизна (плата здійснюється за трафік мобільного зв'язку чи доступ до Інтернету). Необмежений 24-годинний доступ, не прив'язаний до відділень банку. Контроль руху грошових коштів. Можливість створення резервної копії платіжної інформації.	Недостатній захист особистої та фінансової інформації, що збирається на мобільному пристрої. Розповсюдження додатків для основних платформ (iOS та Android) без врахування менш розповсюджених платформ (Symbian, WindowsPhone тощо). Інтерфейс на мобільних пристроях не завжди ергономічний (маленький розмір екрану, незручна клавіатура).
Можливості	Загрози
Зростання безпеки використання систем за рахунок технічних рішень. Зниження тарифів на послуги мобільного зв'язку. Збільшення частки безготівкових розрахунків як за рахунок підвищення доступності та зручності мобільного банкінгу, так і шляхом зростання кількості банків, що впроваджують мобільні додатки.	Залежність швидкості з'єднання від технічних рішень та мобільного пристрою. Недостатня інформованість населення про надання банком даних послуг. Зростання обсягів кіберзлочинності та шкідливих програм. Нааявність проблеми цифрового розриву, низька цифрова грамотність частки населення та сезонні коливання

Джерело: власна розробка авторів

Аналіз свідчить, що фінансовим установам необхідно подолати слабкі сторони та загрози. Слабкі сторони потрібно долати всередині самої фінансової установи, а загрози є здебільш зовнішніми. Так, залежність швидкості з'єднання від технічних рішень та мобільного пристрою обумовлена тим пристроєм, яким користується споживач послуг і не може керуватися фінансовою установою. Недостатня інформованість населення про надання банком послуг Інтернет-банкінгу може бути вирішена шляхом активізації реклами та прямого спілкування із споживачами. Зростання обсягів кіберзлочинності та шкідли-

вих програм є типовим явищем для інформаційного суспільства та потребує загальних заходів щодо фільтрації контенту як з боку фінансової установи, так і споживача, підвищення ефективності діяльності кіберполіції тощо.

Наявність проблеми цифрового розриву та низька цифрова грамотність частки населення потребує загальнодержавних заходів щодо зростання рівня комп'ютерної освіченості населення (наприклад, шляхом розвинення проєктів «Освіта протягом життя», «Електронний вчитель тощо»). Ця проблема напряму пов'язана із необхідністю підвищення Індексу людського розвитку (ІЛР чи *Human Development Index, HDI*) України, який, серед іншого, визначає рівень освіти та рівень розвитку інфокомунікаційних технологій. На сьогодні, за даними [3], Україна знаходиться за цим індексом на 84 місці (зі 188), що певним чином стримує не лише розвиток безготівкових платежів, а й інших новітніх технологій, послуг та сервісів. Це також підтверджується тим, що за рівнем розвитку інформаційно-комунікаційних технологій країна знаходиться на 71 місці серед 143 країн за даними [10].

Задля вирівнювання сезонних коливань попиту на послуги доцільно удаватися до математичного моделювання, в ході якого на основі аналізу статистичних спостережень визначається наявність сезонної компоненти попиту на основі аналізу «піків» та «ям». Далі формуються математичні моделі сезонних хвиль (наприклад, із застосуванням методу Фур'є). Отримані моделі можуть бути основою для формування різних тарифних пакетів для різних хвиль чи інших маркетингових заходів, які здатні корегувати попит. Також такі моделі є доречними в ході прогнозування подальшого розвинення послуги.

Проведений аналіз свідчить також, що головною причиною гальмування розвитку мобільно-

го банкінгу в Україні є невпевненість населення в безпеці такого способу здійснення платежів та недосконалість технічних рішень. Це підтверджує і статистична інформація, яка свідчить про зростання кількості несанкціонованих переказів, тобто шахрайства через онлайн-банкінг, на 20% лише за 2015 р. Задля запобігання подальшого погіршення цієї ситуації міжнародна платіжна система Visa анонсувала впровадження принципу нульової відповідальності, в межах якої компанія буде автоматично відшкодовувати всі кошти, вкрадені шахраями [9]. Так само, завдяки СМС повідомленням, які приходять після кожної операції з картою, людина може відразу дізнатися про операції, які відбувалися без її відома.

Також просування безготівкових розрахунків повинно спиратися на розвинення новітніх технологій в сфері безготівкових розрахунків, зокрема, на платформах мобільних технологій нових поколінь (мереж 4G и 5G), оскільки попит на послуги мобільного зв'язку постійно зростає.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як показало дослідження, безготівкові платежі демонструють тенденції до сталого розвитку та розповсюдження. Країни з найбільшим рівнем соціального та економічного розвитку мають велику частку безготівкових розрахунків в обороті. Системні зміни в банківській сфері, при яких вкладникам буде гарантовано збереження вкладених коштів, стимулювання виведення зарплат з тіні, розширення платіжної інфраструктури сприятиме подальшому розвиненню безготівкових платежів. Одним з провідних напрямів цього розвитку є мобільний банкінг, який на сьогодні знаходиться в стані активного розвитку.

У подальших дослідженнях планується дослідження потенційного попиту на послуги мобільного банкінгу в різних регіонах країни.

Список літератури:

1. Аналіз банківської діяльності: підручник / За редакцією А.М. Герасимовича. – К.: КНЕУ, 2004. – 599 с.
2. Бонгартц Й. Платежные советы и их роль в развитии национальных платежных систем / Й. Бонгартц // Деньги и кредит. – 2012. – № 11. – С. 17-19.
3. Доклад о человеческом развитии 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hdr.undp.org/sites/default/files/HDR2016_RU_Overview_Web.pdf
4. Дубілет О. Перспективи розвитку карткового бізнесу / О. Дубілет // Вісник НБУ. – 2003. – № 9. – С. 11-13.
5. Економічна статистика / Економічна діяльність / Інформаційне суспільство. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Мищенко С.В. Совершенствование безналичных розничных платежей в Украине на основе модернизации НСМЭП / С.В. Мищенко // Деньги и Кредит. – 2012. – № 12. – С. 56-59.
7. Офіційний сайт НБУ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
8. Visa представила результаты исследования, проведенного Moody's Analytics. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fuete.info>
9. 100 млрд в год. Рынок мобильного и интернет-банкинга в Украине бьет рекорды [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://biz.nv.ua>
10. Global Information Technology Report. Innovating in the Digital Economy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www3.weforum.org/docs/>

Князева Е.А., Осеньчук Н.И.

Одесская национальная академия связи имени А.С. Попова

ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ БЕЗНАЛИЧНЫХ ПЛАТЕЖЕЙ В УКРАИНЕ

Аннотация

Исследованы основные тенденции и перспективные развития безналичных платежей в Украине. Проанализированы методы стимулирования безналичных расчетов в других странах и в Украине. Раскрыты преимущества и недостатки мобильного банкинга по сравнению с услугой, предоставляемой в отделении банка. Проведен SWOT-анализ мобильного банкинга. Установлены основные препятствия развития мобильного банкинга и предложено их дальнейшее развитие на базе платформ мобильных технологий новых поколений (сетей 4G и 5G).

Ключевые слова: безналичные платежи, мобильный банкинг, платежная система, платежная карта, электронные платежи.

Knyazeva O.A., Osenchuk N.I.

Odessa National O.S. Popov Academy of Telecommunications

TRENDS AND PERSPECTIVES OF NON-CASH DEVELOPMENT IN UKRAINE

Summary

The main trends and future developments of non-cash payments in Ukraine are investigated. Methods of stimulating non-cash settlements in other countries and in Ukraine are analyzed. The advantages and disadvantages of mobile banking are revealed in comparison with the service provided in the bank branch. SWOT-analysis of mobile banking is implemented. The main obstacles to the further development of mobile banking are identified and their further development are proposed on the basis of mobile technologies platforms of new generations (4G and 5G networks).

Keywords: non-cash, mobile banking, payment system, payment card, electronic payments.